Bioróżnorodność Opolszczyzny

z lotu ptaka

Poznajemy latających mieszkańców Opolszczyny

Regionalny Zespół
Placówek Wsparcia
Edukacji

www.rzpwe.opolskie.pl

Ptaki
w przestrzeni miasta

Wbrew pozorom miasta są obszarami sprzyjającymi dużej różnorodności biologicznej. Grupą zwierząt szczególnie bliską człowiekowi i najbardziej zauważalną są ptaki.

Liczba gatunków zamieszkujących na terenie takich miast jak Warszawa, Toruń czy Wrocław wynosi ponad 200 i jest porównywalna z liczbą gatunków w wielu siedliskach naturalnych. Obecność niektórych ptaków sprawia nam przyjemność, chętnie je dokarmiamy w przydomowych karmnikach lub parkach. Inne ledwie tolerujemy, bo „brudzą i hałasują". O obecności jeszcze innych dowiadujemy się, kiedy sprowadzą się z rodziną na nasz balkon.

Miasta zapewniają ptakom mniejszą presję ze strony drapieżników, dodatkowe źródła pokarmu, a także łagodniejszy klimat zimą. Niestety życie ptaków w mieście wiąże się z pewnymi zagrożeniami. Dotyczą one m.in. wycinania drzew. Drzewa są dla ptaków nie tylko miejscem zakładania gniazd, lecz także źródłem pokarmu (nasiona, owoce, owady żerujące na liściach i korze). Są też miejscem schronienia przed drapieżnikami i złą pogodą.

Jednym z najczęstszych problemów związanych z ochroną ptaków w mieście są nieprawidłowo przeprowadzane remonty budynków. Odbywają się często w środku sezonu lęgowego różnych gatunków: pustułek, kawek, jerzyków, czy wróbli. Obecność ludzi i rusztowań płoszy dorosłe ptaki, które nie mogą karmić piskląt. Rusztowania utrudniają wlot do gniazd jerzykom. Inwestor, planując prace, powinien zlecić specjaliście wykonanie ekspertyzy ornitologicznej.

W ostatnich latach znacząco wzrosła liczba przezroczystych ekranów akustycznych, chroniących ludzi przed hałasem ulicznym. Takie ekrany często narażają ptaki na kolizję. Najwięcej wypadków jest wiosną i latem, gdy gniazda opuszczają młode. Naklejanie sylwetek ptaków drapieżnych lub krukowatych na ekrany nie sprawdza się. Skuteczniejszą metodą jest stosowanie poziomych pasków na całej powierzchni.

Zbyt częste koszenie trawników nie pozwala na pojawienie się nasion i ogranicza bazę pokarmową ziarnojadów, m.in. wróbli i mazurków. Pozbawianie miejskich terenów zielonych rozkładających się liści powoduje z kolei brak wielu gatunków bezkręgowców, stanowiących pożywienie drozdów i rudzików. W niektórych miejscach warto ograniczyć koszenie i grabienie.

Skrzynki lęgowe

To jedna z najpopularniejszych form pomocy ptakom w miastach. Korzysta z nich kilkanaście gatunków, głównie dziuplaków (np. szpak, sikory, mazurek, muchołówka żałobna) i półdziuplaków (kopciuszek, muchołówka szara). Jest kilka typów skrzynek lęgowych przeznaczonych dla różnych gatunków ptaków. Różnią się średnicą otworu wlotowego i odległością między otworem a dnem skrzynki.

Ptaki zimujące *w naszym otoczeniu*

Na wsi spotykamy zimą trznadle, które oprócz ziaren chętnie jedzą owoce. Szczygły to amatorzy nasion ostowatych, żerują stadnie na polach i przylatują do karmników. Wszystkożerne kawki i gawrony też żerują na ludzkich odpadkach. Doskonale radzą sobie bez dokarmiania, ale przyglądajcie im się, bo to bardzo mądre zwierzęta. Potrafią rozłupywać orzechy zrzucając je pod koła samochodów, odczekują potem na czerwone światło i wydziobują smakołyki. Dzwońce też często podejmują ryzyko pozostania u nas na zimę, choć nie są typowymi ptakami zimującymi. Z nasion uwielbiają słonecznik, a także owoce.

Zimą ptakom brakuje latającego i pełzającego pokarmu, ponieważ owady pochowały się w twardej ziemi. Owoców prawie nie ma, a woda zamarza. Mimo tego część gatunków ptaków zostają na zimę w Polsce. Najliczniejsze to te, które są ziarnojadami, bądź przechodzą zimą na roślinną dietę, m.in. mazurki, trznadle, dzwońce.

Kaczki krzyżówki, łyski, łabędzie nieme, cyraneczki, czaple siwe – to ptaki, które często widujemy zimą nad parkowymi stawami. Byłoby dla nich bezpieczniej, gdyby śladem gęsi gęgawej odfrunęły na zimę. Zdarzają się ciepłe jesienie, kiedy łabędzie zostają w mieście. A potem srogie mrozy styczniowe przerzedzają ich szeregi. Czasem przenoszą się z miejskich sadzawek na wodę płynącą. Z rzadkich wodnych ptaków, czasem zimujących w Polsce, można zaobserwować, m.in. wąsatkę, tracza nurogęś, pluszcza, kokoszkę wodną, gągoła.

kaczki krzyżówki

Odra w okolicach Opola jest ważną ostoją dla ptaków w okresie migracji i zimowania. W związku z obfitą bazą pokarmową i obecnością niezamarzających miejsc, nasze miasto jest dogodnym miejscem dla ptaków do przetrwania ciężkiej zimy. Na Odrze zimuje wiele ptaków z grupy wodno-błotnych: stada krzyżówki liczą do 2 tys. osobników, a czernicy i łyski do kilkuset. Stwierdzono tu także kilka gatunków wyjątkowo zimujących w Polsce, m.in. kormorana, ohara, świstuna, płaskonosa i mewy małej.

Na Kanale Ulgi zimuje jedna z największych na Śląsku populacji łabędzia niemego, licząca nawet kilkaset ptaków. Gdy zima nie ustępuje nad Odrą, pojawia się szmaragdowoniebieski klejnot naszych wód – zimorodek. Wyjątkowo podczas niektórych zim zalatuje tu także pojedynczo łabędź krzykliwy, będący typowym gatunkiem północnej tundry. Zimowa Odra w centrum Opola daje nam sposobność zaobserwowania wielu gatunków ptaków bez podejmowania dalekich wypraw na północ kontynentu.

sikorka bogatka

Ptasie szlaki wędrówkowe – *jak, gdzie i dlaczego?*

Podstawowym powodem jest oczywiście zmiana pór roku. Szczególnie jest to zauważane w krajach o klimacie umiarkowanym, na półkuli północnej, gdzie można odróżnić porę ciepłą i zimną. Ptaki zimą zmuszone są szukać pożywienia i dlatego przenoszą się w ciepłe tereny, na półkulę południową.

Popularna kaczka krzyżówka jest gatunkiem wędrownym, a jednak kilkanaście procent osobników pozostaje w naszym kraju na zimę. Ulubionymi zimowiskami są dla nich niezamarzające rzeki w południowo-zachodniej i północnej Polsce. Pozostałe kaczki odlatują między wrześniem a grudniem. Wracają na przełomie lutego i kwietnia. Są też gatunki, którym wystarczy przemieszczenie się o kilkaset kilometrów np. z północy Polski na południe, wówczas różnica temperatur nie jest zbyt duża, ale dla tych gatunków wystarczająca. Tak jest z myszołowem, który wędrując z Norwegii znajduje cieplejsze rejony już w Polsce.

Część ptaków musi szukać pożywienia nawet w odległych częściach Afryki. Co ciekawe, ptaki te są w stanie pokonać podczas przelotu ponad 10 tys. km.

Dlaczego ptaki poświęcają tyle czasu na podróżowanie? Odpowiedź jest prosta – brak pokarmu. W północnej części globu sezon letni oznacza wielką stołówkę, od owadów do gryzoni. Po lecie ptaki przygotowują się do wielkiego odlotu.

Na całym świecie prowadzone są znakowania za pomocą plastikowych lub metalowych obrączek, co daje nam obraz jak i gdzie ptaki migrują. Dzięki

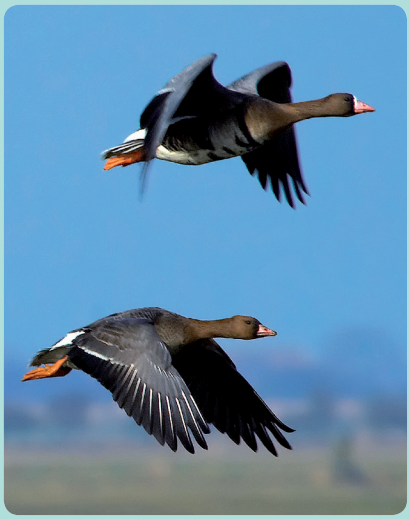

nowoczesnej technice możemy śledzić trasy i czas przelotów z dokładnością do jednego metra. Okazuje się, że ptaki wędrujące w dzień kierują się słońcem, które daje im orientację w terenie i służy jako kompas. Natomiast ptaki wędrujące pod osłoną nocy kierują się gwiazdami, a dokładniej ich położeniem względem Gwiazdy Polarnej. Są także gatunki takie jak jaskółka dymówka, czy brzegówka, które wędrują w dzień i noc. Często się zdarza, że wiele osobników z powodu zmęczenia nie przeżywa trudów podróży. Fenomenem może być także kukułka, która samotnie wędruje w różne rejony Afryki i zawsze trafia do celu.

Jak odlatują ptaki?

Zbierają się w większych lub mniejszych stadach. Wzbijając się w powietrze tworzą formacje, które mają na celu ułatwić lot. Ptasie układy można podzielić na trzy rodzaje:
- najbardziej popularny i najczęściej wykorzystywany przez ptaki – klucz, inaczej zwany jako litera „V",
- drugi rodzaj układu to chmara, którą stosują licznie występujące w Polsce szpaki,
- trzecim, najmniej popularnym rodzajem, jest linia prosta. W ten sposób latają, m.in. ostrygojady.

Motyle – *różnorodność barw i kształtów*

Motyle fascynują i zachwycają każdego.
Są piękne, widoczne i różnorodne.
To dziesiątki owadzich form i barw.

Na tułowiu motyli są dwie pary skrzydeł z dwuwarstwowej błony rozpiętej na żyłkach. Kształty i barwy motylich skrzydeł są różnorodne. Motyle odbywające dalekie loty mają skrzydła długie, wąskie i ostro zakończone. Gatunki, które muszą dokonywać szybkich zwrotów i uników, mają skrzydła szerokie i zaokrąglone. Mała masa w stosunku do wielkości skrzydeł pozwala na zmniejszenie częstotliwości uderzeń skrzydłami podczas lotu.

Śląsk Opolski jest stosunkowo bogaty w gatunki motyli. Występuje tu dosyć dużo gatunków o różnorodnych wymaganiach względem środowiska przyrodniczego. Najciekawszymi pod względem występowania motyli są dwa rezerwaty ścisłe: Ligota Dolna koło Strzelec Opolskich oraz Góra Gipsowa koło Kietrza.

Jednym z najbarwniejszych motyli w województwie opolskim jest czerwończyk nieparek. Spotykany jest zazwyczaj na wilgotnych łąkach, torfowiskach, bagnach, w dolinach rzek oraz nad brzegami zbiorników wodnych. Gatunek ten zwiększa swą aktywność przy ciepłej, słonecznej pogodzie. Należy do niezbyt dużych motyli, jego skrzydła mają rozpiętość 30-45 mm. Gąsienice wylęgają się wczesną wiosną z zimujących jaj. Żerują do początku czerwca, kiedy to przepoczwarczają się na roślinie żywicielskiej, jakim jest przede wszystkim szczaw lancetowaty. Wylęg dorosłych motyli następuje na przełomie czerwca i lipca. Czerwończyk nieparek jest w Polsce objęty ochroną ścisłą. Obecność tego motyla na danym terenie, może stanowić podstawę do wyznaczenia Obszaru Natura 2000.

Jak latają motyle?

Motyle – tak jak paź królowej – wykonują 300 uderzeń na minutę. Ćmy – w związku z masywniejszą budową – muszą wykonać tych uderzeń znacznie więcej. Co ciekawe, najszybsze motyle mogą osiągać prędkość do 55 km/h.

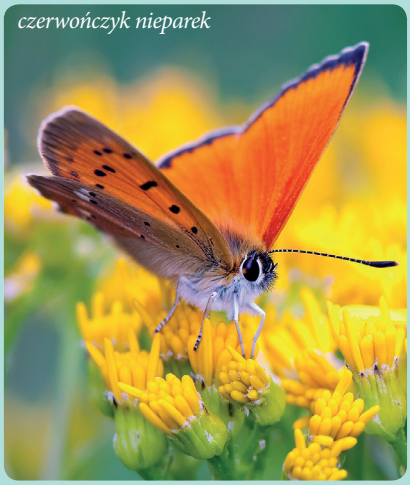
czerwończyk nieparek

Należy podkreślić, że motyle należą do grupy gatunków wskaźnikowych stanu środowiska. Ich obecność jest zwykle wskaźnikiem tego, czy dany typ siedliska przyrodniczego nie ulega niekorzystnym przemianom spowodowanym działalnością człowieka.

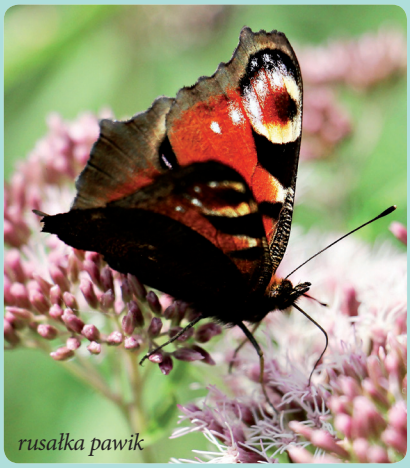
rusałka pawik

paź królowej

gąsienica pazia królowej

Trzmiele
– co warto o nich wiedzieć

Trzmiele to duże owady o długości do ok. 30 mm. Ciało ich jest krępe, masywne i gęsto owłosione. Czarny tułów i odwłok pokrywają najczęściej jaskrawe paski (białe, żółte lub czerwone).

Mają dwie pary przezroczystych, dobrze wykształconych skrzydeł. Żyją w koloniach. Odwłok jest zaopatrzony w żądło, ale jego użycie nie powoduje śmierci owada (jak u pszczół i os). Charakterystycznym wyglądem oraz dźwiękiem, powodowanym przez drgania skrzydeł w czasie lotu, zwracają na siebie uwagę. Wiadomo, że w obronie własnej potrafią dotkliwie użądlić, więc większość ludzi wyraźnie ich unika.

Trzmiele tworzą zróżnicowane grupy, które można podzielić na dojrzałe płciowo samice (matki), samice bezpłodne (robotnice) oraz samce. Samice zapłodnione w roku ubiegłym, po przebyciu zimowej hibernacji, wylatują z miejsc ukrycia, z tzw. zimowli. Okres ten jest zależny od gatunku, a wiec również kwitnienia roślin, których pyłkiem i nektarem się żywią. Najczęściej pierwszy wylot przypada w marcu lub na początku kwietnia.

Samica dba o to by w gnieździe ogrzewać własnym ciałem „kolebkę" z jajami. Opuszcza gniazdo jedynie w celu uzupełnienia zapasów pożywienia. W zależności od ilości zdobytego pokarmu, może zakładać kolejne „kolebki" i łączyć je, zostawiając pośrodku miejsce dla siebie, tak, by efektywniej ogrzewać wszystkie larwy. Samica karmi larwy przeżutym pyłkiem kwiatów oraz nektarem.

28

– tyle gatunków trzmieli jest w Polsce objętych częściową ochroną. Dzieje się tak ze względu na pożyteczność oraz coraz szybsze ich zanikanie.

Gdzie mieszkają trzmiele?

W Polce trzmiele z reguły budują gniazda pod ziemią (np. w norach gryzoni), chociaż zdarza się, że na swój dom wybierają stos kamieni, dziuple drzew, kępy traw, a nawet zakamarki naszych domów czy ptasie budki. Gniazdo trzmiela składa się z zewnętrznej części, którą tworzą suche liście oraz z dwóch wewnętrznych komór. W jednej samice składają jaja (na miseczce wielkości 5-6 mm z wypoconego przez samicę wosku). W drugiej gromadzą zapas pożywienia dla siebie i rozwijających się larw.

Paź królowej
i inne lokalne wartości przyrodnicze

Paź królowej, ze względu na wcześniejszą rzadkość występowania i barwność, do niedawna był objętym ochroną. Obecnie nie znajduje się już na liście zwierząt chronionych. Jego „rolę" przejął – jako lokalna wartość przyrodnicza – inny gatunek motyla: modraszek telejus. Występuje m.in. w Dolinie Małej Panwi i jest objęty ścisłą ochroną. Jego nazwa wywodzi się od greckiego słowa „teleios" – doskonały.

Na bardzo ciekawy sposób rozmnażania. Młoda gąsienica modraszka żyje w ukryciu, odżywiając się elementami kwiatów krwiściągu lekarskiego. Okres ten trwa 2-3 tygodnie. Następnie gąsienica spada na ziemię, gdzie naśladuje zagubioną larwę mrówki. Może wydzielać substancje chemiczne przywabiające wiele gatunków mrówek. Po odnalezieniu przez robotnice leżącej nieruchomo larwy rozpoczyna się proces jej adopcji. Gąsienica wydziela słodką substancję dodatkowo zachęcając mrówki do adopcji. Jeśli zostanie zaakceptowana jest przenoszona do mrowiska.

Larwa nieadoptowana lub adoptowana przez niewłaściwy gatunek mrówki ginie. W mrowisku larwa żywi się jajami i larwami mrówek. Zwiększa masę ciała blisko stukrotnie. Po trzech tygodniach od przepoczwarzenia wylęga się motyl, który stara się szybko opuścić mrowisko.

Co ciekawe dorosłe modraszki telejus wysysają nektar tylko z kwiatów o kolorze fioletowym, różowym i czerwonym.

Ze względu na coraz rzadsze występowanie, modraszek telejus został umieszczony w Światowej Czerwonej Księdze Gatunków Zagrożonych opracowanej przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody i jej Zasobów (IUCN). W Polsce gatunek ten występuje znacznie częściej, w porównaniu z innymi krajami Europy. Mimo tego jest zagrożony ze względu na zmiany warunków środowiska wywołane przez człowieka.

Gdzie żyje modraszek telejus?

Zazwyczaj na wilgotnych łąkach, na których rośnie krwiściąg lekarski zwany też krewnikiem. Od wieków roślina ta była uprawiana w ogrodach ziołowych i tradycyjnie stosowana w lecznictwie i kuchni. W maju i czerwcu na szczytach jego rozgałęzionych łodyg pojawiają się czerwonawe główki złożone z purpurowych pojedynczych kwiatów wydzielających przyjemną, orzeźwiającą woń.

paż królowej

modraszek telejus

Regionalny Zespół
Placówek Wsparcia
Edukacji

Regionalny Zespół Placówek Wsparcia Edukacji
45-315 Opole, ul. Głogowska 27
tel.: +48 77 457 98 95, fax: +48 77 455 29 79
www.rzpwe.opolskie.pl
e-mail: kontakt@rzpwe.opolskie.pl

Wydawca:

igimedia
IGI MEDIA Maciej Nowak
ul. Technologiczna 2
45-839 Opole

Projekt graficzny:

akart

Fundusze Europejskie
Program Regionalny

OPOLSKIE KWITNĄCE

Unia Europejska
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego